

ROMAN MICHELKO

ESEJE O KRÍZE

Politologický odbor
Matice slovenskej

Roman Michelko

ESEJE O KRÍZE

Politologický odbor
Matice slovenskej

Eseje o kríze

© Roman Michelko 2016

Politologický odbor Matice slovenskej

Bratislava

Cover design © Jana Satková, 2016

Súbor štúdií vyšiel vďaka finančnej podpore Grantovej agentúry
Matice slovenskej pre vedecké odbory

© Politologický odbor Matice slovenskej Bratislava 2016

Recenzoval:

Doc. PhDr. Etela Farkašová, PhD.

Zodpovedná redaktorka:

Mgr. Martina Stankovičová

Vydal:

Politologický odbor Matice slovenskej

Bratislava 2016

Návrh obálky a grafická úprava:

Jana Satková

Tlač:

P+M Turany

ISBN 978-80-8061-926-8

Obsah

Úvod	5
I. TRANSFORMÁCIA POLITICKÉHO SYSTÉMU	11
Vývoj politického systému v rokoch 1989 – 2013	11
Štvrtstoročie od prevratu	22
Obzretie po dvadsiatich siedmich rokoch.....	25
II. AKTUÁLNE PROBLÉMY A RIEŠENIA	35
Kto najviac profituje z krízy?	35
Príčiny a dôsledky globálnej ekonomickej krízy.....	37
Étos východoeurópskeho kapitalizmu	39
Ako funguje investičné bankovníctvo a čím ohrozuje spoločnosť	42
Najnižšia európska mzda.....	46
Limity oligarchickej demokracie.....	48
Imigranti druhej generácie alebo časovaná bomba.....	51
Príjmová polarizácia ako pozitívum?	53
Postavenie pracovnej sily v neskorom kapitalizme.....	56
Dôchodky kontra demokracia	59
Prehlbovanie príjmovej nerovnosti	61
Étos novembra alebo sloboda kontra spravodlivosť?	64
Čo s nepotrebnými ľuďmi?	66
Škodlivosť a nevyhnutná regulácia monopolov	69
Vyberači renty	72
Davos 2014 – polarizácia v príjmoch ako top téma dnešných dní	75
Finančná kríza – nová kapitola.....	77
Lži a mýty o príčinách dlhovej krízy.....	79
Úbohosť opozičnej polemiky	82
III. ALTERNATÍVY SÚČASNÉHO KAPITALIZMU	85
Stojíme na prahu paradigmatickej zmeny?.....	85

Island odštartoval revolúciu v bankovníctve	92
Základný nepodmienенý príjem	95
Mondragónska alternatíva.....	98
Posun moci do skupiny krajín BRICS.....	101
Súmrak oligarchov?.....	104
Konsolidácia kontra demokracia	106
Nastáva čas na zmenu systému?	108
Proti ekonomickému mainstreamu.....	111
IV. CYNIZMUS AKO PRINCÍP.....	115
Filozofické východiská kapitalizmu alebo Zvrhlá filozofia Ayn Randovej....	115
Ako by vyzeral neoliberálny raj?	119
Nespravodlivosť ako princíp.....	121
Komu slúži rovná daň?.....	123
V. APPENDIX O ŠKOLSTVE	127
Zásadná školská reforma?.....	127
Školné – pre a proti.....	129

Úvod

Keď som v rokoch 2009 – 2010 chodil po rôznych besedách so svojou knihou *Eseje o globalizácii*, práve vrcholila najväčšia hospodárska kríza od roku 1932. Vtedy som si naplno uvedomil, ako veľmi mediálny mainstream deformuje myslenie ľudí a aké veľké bolo ich prekvapenie, že k niečmu takému došlo. Však od pádu socializmu im médiá stále vsugerovali, že už to bude len lepšie a lepšie, ekonomika mala kontinuálne rásť, rovnako ako mali ďalej rásť platy zamestnancov. Ceny nehnuteľností, extrémna príjmová polarizácia a extrémne nespravodlivé rozdelenie benefitov ekonomického rastu sú len „neškodným“ dôsledkom nastavených pravidiel.

Bežní ľudia, ale aj novinári z miestnych novín či televízií sa ma pýtali, ako som len mohol predvídať, že pohroma je pred dverami, ako som len mohol tušiť, že „niečo je zhnité v štáte Dánskom“. Vysvetľoval som im, že až do pádu Lehman Brothers a po krachu subprime hypoték mediálnu brandžu, až na malé výnimky, ovplyvňoval, či skôr kontroloval, nazvime to svet Davosu. Ako iste väčšina čitateľov vie, Davos je miesto vo švajčiarskych Alpách, kde sa každoročne stretáva smotánka západného sveta, aby diskutovala o najnovších výzvach. Spoločnosť svetových politických lídrov a najvýznamnejších ekonómov sveta na tomto mieste definujú najnovšie vízie pre našu planétu v ďalšom období.

Okrem tohto nalešteného sveta, nablýskanej finančnej a mocienskej oligarchie tu však paralelne existuje aj iný svet. Svet Porto Alegre – Svetového sociálneho fóra –, na zasadaniach ktorého už od roku 1993 čelní predstavitelia spoločenského myslenia trvalo

a systematicky predkladajú alternatívy voči neoliberalnej revolúcii, ktorá po roku 1990 akoby ovládla svet. Antiglobalistické, respektíve alterglobalistické hnutie však bolo mediálnym mainstreamom vykresľované ako pomätení mladí ľudia, ktorí rozbíjajú McDonald's a zapalujú autá. Skutočnosť pritom bola taká, že práve na už spomenutých Svetových sociálnych fórach vznikali veľmi zaujímavé alternatívy k neoliberalnému konceptu sveta. Treba pritom zdôrazniť, že tieto koncepcie vypracovávali najlepšie ekonomické mozgy, často laureáti Nobelových cien za ekonomiku ako Joseph Stiglitz, Amartya Kumar Sen, Paul Krugman, Robert Reich či James Tobin. Dokiaľ však neprišla kríza, boli len v mediálnom undergrounde, uzavretí v akademickom gete, bez väčších šancí dostať sa do hlavného mediálneho prúdu. Krach v roku 2008 čiastočne zmenil verejný diskurz, neoliberalne poučky padali ako domčeky z karát a médiá sa začali v oveľa väčšej miere zaujímať aj o ekonomickú alternatívu. Medzitým vzniklo viacero pozoruhodných politických iniciatív, napríklad hnutie Occupy Wall Street, ale aj hnutie našťvaných – Indignados, ktorí na protest proti politike Bruselu v roku 2011 zorganizovali protestný pochod na Brusel a z ktorého neskôr vznikla radikálne ľavicová strana Podemos.

Za ostatných šesť až sedem rokov bola zásadným spôsobom prekreslená aj politická mapa západného sveta. Trend je jasný, štandardné či tradičné strany sú hodnotovo či ponúkanými riešeniami vyčerpané, politický okraj – a je jedno či ľavý alebo pravý – výrazne posilňuje. Spoločenský dynamit je rozdáný, čaká sa na výbuch. Rozmenené na drobné, dnes a denne sme svedkami zásadných politicko-ekonomických pohybov. Za ostatných šesť rokov sme boli svedkami najhlbšej krízy v eurozóne, v podstate ekonomického kolapsu Grécka, rovnako ako Cypru. Vo veľmi zložitej situácii sa ocitli krajiny PIIGS, teda krajiny južnej časti eurozóny a Írsko. Bohužiaľ, riešenie týchto kríz nebolo systémové. Myšlienková zotrvačnosť a neschopnosť prijať tvrdé a razantné, ale nevyhnutné opatrenia na systémovú nápravu dosiaľ západným politikom chýba. Aj preto

je súčasná kríza až na malé výnimky riešená v starých schémach socializácie strát a privatizácie budúceho zisku. Inak povedané, morálny hazard znova triumfoval. Nebolo to však celkom bez následkov. Strany, ktoré v starej Európe vytvorili akýsi mocenský oligopol (teda kresťanskí a sociálni demokrati) a ktoré sa v ostatných sedemdesiatich rokoch po vojne pri vláde striedali, alebo dokonca vládli spolu, rapídne strácajú dôveryhodnosť.

Naopak, vzbura proti systému sa prejavuje vo vzniku nových autentických strán. Na ľavom spektre je to predovšetkým grécka Syriza či španielsky Podemos, na pravej časti spektra je to predovšetkým francúzsky Národný front či nemecká Alternatíva pre Nemecko.

Podľa všetkého sa dnes nachádzame v stave pred zásadnou zmenou. Otázne je, aký bude mať obsah a formu. Je fakt, že kríza z roku 2008 je relatívne veľmi dobre popísaná, analyzovaná a diagnostikovaná. Čo však považujem za najpodstatnejšie, chyba nám terapia, návod ako vyliečiť chorú spoločnosť. A práve terapiou našej chorej západnej spoločnosti sa vo svojich *Esejach o kríze* zaoberám.

Hlboko si uvedomujem, že redukovať súčasnú krízu na ekonomicko-politické procesy je veľmi nedostačujúce. Súčasná kríza vznikla predovšetkým ako kríza morálna. Dosiaľ preferovaná predstava, že pre rozvoj spoločnosti je ideálne sformovať človeka ako racionálneho egoistu, sa ukázala ako scestná. Chamtivosť, egoizmus, minimálna empatia, cynizmus či lačnosť po bohatstve a sláve spojená so silnými sociopatickými črtami sa stali predobrazom novodobých hrdinov, ktorých reprezentoval Gordon Gekko – postava z filmového bestselleru Olivera Stona *Wall Street I a II*. Ukazuje sa, že spoločnosť nastavená len na konzum, ktorej integrálnou súčasťou je minimálna sociálna kohézia a v ktorej slovo solidarita patrí na index, už vyčerpala svoje možnosti.

V zbierke esejí sa teda zaoberám novými pohľadmi a riešeniami mi krízy, v ktorej sme sa ocitli. Zároveň si však uvedomujem, že

žiadne rýchle a jednoduché riešenia neexistujú. Akési celostné koncepty typu ekonomická demokracia od Davida Schweickarta či participatívna ekonomika od Michaela Alberta sú dnes len papierové, teda teoretické alternatívy pertraktované akurát tak v uzavretom akademickom gete. Okrem iného aj preto, že žiaden relevantný politik si ich neosvojil a nepresadzuje ich ako súčasť svojho politického programu.

Ako reálnu teda vidím cestu viacerých čiastkových zmien, ktoré však pri komplexnej implementácii môžu vytvoriť silný synergický efekt, ktorý dokáže našu spoločnosť nasmerovať na inú paradigmu rozvoja. Čiastkové riešenia sú okrem iného napríklad sofistikované progresívne zdanenie, osobitné zdanenie monopolov a oligopolov, zabránenie špekulatívnym finančným operáciám Tobinovou alebo inou obdobnou daňou. Ďalšie opatrenia sú eliminácia daňových rajov, zamedzenie sociálneho dumpingu, diskusia o adekvátnosti odmeňovania top manažérov, ale aj diskusia o základnom (ne)podmienenom príjme, špeciálna daň pre fosílnu palivá. Veľkou témou je aj väčšia miera spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, úspech či životaschopnosť mondragónskych družstiev.

Samozrejme, tém, ktorým sa v tejto knihe venujem, je podstatne viac. Je to aj reforma politického systému, väčšia miera priamej demokracie či politické koncepty, v ktorých by bola podstatne viac eliminovaná moc politických strán a ich aparátov. No a v neposlednom rade sa v knihe chcem zaoberať fenoménom ohlupovania médiami, ktoré veľmi sofistikovane znecitlivujú spoločnosť s cieľom vnútiť masám pseudohodnoty a potom ich ľahko ovládať. Kvôli prehľadnosti som usporiadal eseje do piatich tematických okruhov: **Transformácia politického systému, Alternatívy súčasného kapitalizmu, Aktuálne problémy a riešenia, Cynizmus ako princíp a Appendix o školstve.** V takomto rozsahu a štruktúre sa snažím reflektovať našu súčasnosť a ponúknuť riešenia.

Pravidelne sledujúc trendy, ktorými sa uberá spoločnosť, som nakoniec prehodnotil svoj pôvodný zámer a miesto diagnostiky chorôb našej spoločnosti som sa viac zameral na jej terapiu (liečenie) a verím, že predkladaným súborom alternatív a riešení posuniem diskusiu o horúcich problémoch dneška pozitívnym smerom.

Roman Michelko

I. TRANSFORMÁCIA POLITICKÉHO SYSTÉMU

Vývoj politického systému v rokoch 1989 – 2013

Dnes dvadsaťsedem rokov po revolúcii a po vyše dvadsiatich rokoch od vzniku samostatnej Slovenskej republiky prichádza vhodný čas na obzretie sa za tým, aké boli vtedy očakávania a aká je dnes realita. Treba si priznať, že príčiny pádu vtedajšieho režimu boli viac ekonomické než politické. Ľuďom menej prekážala nesloboda ako ekonomické zaostávanie a nižšia životná úroveň voči najvyspelejšiemu svetu.

Iste, ľudia chceli slobodu, slobodné voľby či slobodu slova, možnosť cestovať a podnikáť, zároveň však túžili aj po sociálne spravodlivej, respektíve, a to je paradox paradoxov, spravodlivejšej spoločnosti. Plagáty z revolučných čias nič nehovorili o divokom mafiánskom kapitalizme deväťdesiatych rokov, o tunelovaní podnikov, o divokej privatizácii, o extrémnej polarizácii príjmov, nezamestnanosti, hladových dolinách, o strate perspektívy pre celé skupiny ľudí.

Transformácia – šokový model

Pádom východného bloku bolo Slovensko vystavené všetkým nástrahám procesu globalizácie. Išlo len o to, ako rýchlo a s akými

nákladmi bude toto územie začlenené do globálneho ekonomického priestoru.

Pre úspešnosť celého tohto procesu bolo nevyhnutné otvoriť slovenskú ekonomiku, zbaviť ju bariér a potom čo najrýchlejšie rozdať, respektíve vypredať celú slovenskú ekonomiku a služby nadnárodným hráčom za symbolickú sumu.

Na to, aby to bolo možné, bol presadený takzvaný šokový model radikálnej ekonomickej reformy. Jeho predstaviteľom bol ekonóm Svetovej banky Jeffrey Sachs, ktorý po tom, čo vyskúšal svoj experiment v Bolívii, kde to vyvolalo extrémnu hyperinfláciu, sa pokúšal podobný model zaviesť aj v tranzitívnych krajinách. Neskôr, po krachu jeho experimentu v Bolívii, „úspešne“ pôsobil ako poradca poľského ministra financií Leszka Balcerowicza.

Koncept šokovej terapie vychádzal z poučiek chicagskej monetárnej školy, ktorá priorizovala minimálne zásahy štátu do ekonomiky a celé usmerňovanie chodu ekonomiky sa malo diať formou regulácie emisie peňazí, ktoré mali centrálné banky do ekonomiky púšťať.

Po vzniku Československej republiky Tomáš Garrigue Masaryk vyhlásil, že štáty žijú z ideí, na základe ktorých vznikli. Istou parafrázou možno povedať, že celý „étos“ transformačných deväťdesiatych rokov vychádzal z Klausovho výroku, že on „nepozná špinavé peniaze“, respektíve, že „o peniaze ide vždy a v prvom rade“.

Tak začal byť presadzovaný koncept reformy podľa hesla, že všetko vyrieši trh. Boli hlásané minimálne zásahy štátu do ekonomiky s tým, že jediným prípustným regulatívom štátu na ekonomiku je len regulácia masy peňazí na trhu, ktorú môže vykonávať len od politikov nezávislá centrálna banka. To zabezpečí dlhodobé napredovanie ekonomiky i celej spoločnosti. Ako sa ukázalo, táto skupina bola na Slovensku (aspoň do roku 1992) veľmi politicky vplyvná. I keď prudko strácala podporu obyvateľstva, mala rozhodujúci vplyv na exekutívu a realizovala slovenský model šokovej terapie, ako bol eufemisticky nazvaný koncept radikálnej eko-